

บทที่ ๑

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

กรุงเทพมหานครในช่วง ๒๐ ปีที่ผ่านมา ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เมืองขยายขึ้น เนื่องจากจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นทั้งโดยธรรมชาติและ การย้ายถิ่นฐาน การเติบโตนี้ ทำให้กรุงเทพฯ ซึ่งขาดการวางแผนล่วงหน้าต้องประสบกับปัญหาขาดแคลนที่อยู่อาศัย ประชากรเข้าครอบครองอาศัยในที่ดินผิดประเภทและมีความเป็นอยู่ไม่ได้มาตรฐานของการอยู่อาศัย ขาดสาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่เพียงพอ ได้มีการแก้ปัญหาโดยส่วนใหญ่จะเน้นที่การเพิ่มจำนวนที่อยู่อาศัย ซึ่งนับว่าเป็นเบื้องต้นของการแก้ปัญหา ดำเนินการโดยทั้งรัฐบาลและเอกชน อย่างไรก็ตามมีข้อน่าสังเกตคือ ผู้แก้ปัญหา นั้น คำนึงถึงแต่แค่หะสถานสำหรับอยู่อาศัยเท่านั้น มิได้พิจารณาถึงส่วนประกอบการอยู่อาศัยที่พอเพียง ส่วนประกอบเหล่านี้ได้แก่ สถานการศึกษา สถานบริการอนามัย สถานสำหรับจับจ่ายใช้สอยของใช้ประจำวัน ตลอดจนระบบน้ำประปา ไฟฟ้า คมนาคม ระบบกำจัดของเสีย เหล่านี้เป็นต้น เมื่อจัดสร้างที่อยู่อาศัยแล้ว ผู้ดำเนินโครงการที่อยู่อาศัย มีผลลัการะให้ผู้อาศัยแก้ปัญหาเอง จึงปรากฏว่าหมู่บ้านจัดสรรบางโครงการ ผู้อยู่อาศัยใช้เวลาเดินทางค่อนข้างชั้วโมง เพียงเพื่อจับจ่ายของใช้ประจำวัน เนื่องจากภายในหมู่บ้านไม่มีร้านจำหน่าย และไม่มีบริการขนส่งสาธารณะ หรือในหมู่บ้านจัดสรรบางแห่งเมื่อเกิดคดีโจรกรรมหรืออาชญากรรมขึ้น จะไม่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าไปรับผิดชอบ เหตุการณ์ได้หันทวงทีแม่โครงการของรัฐเอง เมื่อประชากรเจ็บป่วยก็ต้องเดินทางไปรับการบำบัดรักษายังเขตอื่น เช่น ชุมชนที่อยู่อาศัยรังสิต ในช่วง ๓ ปีแรก ไม่มีสถานบริการรักษาพยาบาล เหล่านี้เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อเผชิญกับปัญหาความขาดแคลนส่วนประกอบการอยู่อาศัยนี้ ประชากรจะพยายามเอาชนะ โดยร่วมมือเสริมสร้างส่วนที่ขาดด้วยตนเอง เช่น เปิดร้านค้าภายในที่อยู่อาศัย บริการซ่อมอาคาร รับประทานยาบาล ถ้าในกรณีเป็นชุมชนเล็ก แต่ถ้าเป็นโครงการบ้านจัดสรรเอกชนที่มีการลงทุนสูง ผู้ดำเนินโครงการจะจัดบริการสาธารณะบางส่วนไว้เพื่อดึงดูดลูกค้า เช่น ร้านค้าของใช้ประจำวัน ที่ว่างสาธารณะ สนามเด็กเล่น สโมสร ตลอดจนบริการรถโดยสาร เมื่อมองผิวเผินอาจเห็นว่าส่วนประกอบเหล่านี้ สามารถสนองความต้องการของประชากรได้เพียงพอ แต่ความเป็นจริงแล้ว ผู้อาศัย

ต้องทนทุกข์มากกว่าส่วนประกอบการอยู่อาศัย จะถูกจัดสร้างขึ้นจนสมบูรณ์ พอที่จะทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างราบรื่น อนึ่ง ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้ง จะเห็นว่าบริการบางอย่างอยู่เหนือความสามารถที่เอกชนจะจัดหาได้เอง เช่น บริการอนามัย บริการการศึกษา การดูแลสุขภาพ ฯลฯ ต้องอาศัยความช่วยเหลือของรัฐ และกว่าที่รัฐจะยื่นมือเข้ารับภาระ ปัญหาทุกอย่างก็ซับซ้อน และเป็นผลต่อเนื่องซึ่งกันและกัน ตัวอย่าง เช่น ถนนพัฒนาการ ซึ่งเป็นถนนที่มีหมู่บ้านจัดสรรมากที่สุดสายหนึ่ง ได้เริ่มมีหมู่บ้านแห่งแรกเมื่อประมาณสิบปีมาแล้ว จนกระทั่งปัจจุบันมีหมู่บ้านประมาณเกือบ ๒๐ โครงการ มีเหตุการณ์โจรกรรมเกิดขึ้นเฉลี่ยประมาณ ๓๕ ครั้งต่อเดือน สถานีตำรวจที่ใกล้ที่สุดตั้งอยู่ที่ถนนอ่อนนุช ห่างจากถนนพัฒนาการประมาณ ๗ กิโลเมตร ทุกครั้งที่เกิดเหตุการณ์ เจ้าหน้าที่ของรัฐไม่สามารถมาแก้ไขได้ทัน จึงทำให้เกิดการข่มขู่ เป็นกลุ่มมีจลาจลขึ้น

จากปรากฏการณ์เหล่านี้สามารถเป็นข้อยืนยันว่าจะต้องมีเกณฑ์การควบคุมมาตรฐานของการอยู่อาศัยและองค์ประกอบของการอยู่อาศัย ให้ประชากรอยู่ดีกินพอสมควรแก่**ศักยภาพ** แต่มาตรฐานดังกล่าวนี้ จะต้องมีในระดับใดปริมาณเท่าใด จึงจะสนองความต้องการของประชากรอย่างแท้จริง

การเคหะแห่งชาติผู้รับผิดชอบเรื่องการอยู่อาศัยโดยตรง ได้จัดทำ "ร่างกำหนดมาตรฐานที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม"^๒ ขึ้นในปี พ.ศ.๒๕๑๗ ซึ่งได้กำหนดขนาดชุมชนที่อยู่อาศัยเป็น หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และเมือง โดยอาศัยจำนวนประชากรเป็นเกณฑ์ และได้บัญญัติองค์ประกอบที่จำเป็นของชุมชนแต่ละขนาด แต่เป็นที่น่าเสียดาย ที่ข้อกำหนดนี้ไม่อาจนำมาพัฒนาให้เป็นจริงได้ ทั้งนี้เนื่องจากเป็นการดัดแปลงปรับปรุงจากมาตรฐานของต่างประเทศ ซึ่งมีพื้นฐานทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมต่างจากไทย จึงปรากฏว่ามีมาตรฐานบางประการ อยู่ในระดับสูงเกินกว่าที่จะเป็นไปได้ ตัวอย่างเช่น ชุมชนขนาดตำบลต้องมีส่วนสาธารณะ ซึ่งประกอบด้วย สนามเด็กเล่น สนามฟุตบอล สนามบาสเกตบอล สนามแบดมินตัน และสนามเทนนิส บริการเหล่านี้ บางอย่างอาจไม่เป็นที่ต้องการก็ได้ อีกประการหนึ่ง ยังไม่ปรากฏแหล่งสถาบันใดภายในประเทศ ทำการศึกษา พฤติกรรมทางพื้นที่ (Spatial Behavior)

^๑ สถานีตำรวจแขวงประเวศ สถิติโจรกรรม ปี ๒๕๒๕

^๒ การเคหะแห่งชาติ กำหนดรายการมาตรฐานที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม (กรุงเทพฯ : การเคหะแห่งชาติ, ๒๕๑๗)

ของการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการกำหนดมาตรฐาน หรือแม้การศึกษาสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่เป็นอยู่ของชุมชนต่าง ๆ เพื่อนำมาประมวลเก็บไว้เป็นบรรทัดฐาน^๑ จึงเป็นไปได้อย่างยิ่ง ที่มาตรฐานของการเคหะแห่งชาติไม่มีมูลฐานหรือแรงสนับสนุนจากเอกสารการวิจัย พอที่จะนำมาเป็นเกณฑ์ควบคุมโครงการที่อยู่อาศัยที่เกิดขึ้นใหม่ ดังนั้นผู้วิจัยมีความเห็นว่า การกำหนดมาตรฐานชุมชนที่อยู่อาศัย ให้สอดคล้องกับความเป็นจริงนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนที่มีพื้นฐานทางสังคมแบบไทย ๆ ซึ่งมีลักษณะการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างค่อยเป็นค่อยไป มีขนาดโตพอที่จะพึ่งตนเองได้ (self contained) และมีระยะทางห่างจากชุมชนอื่น พอที่จะไม่ได้รับอิทธิพลจากภายนอกมากเกินไป

ขอบเขตและวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ชุมชนที่อยู่อาศัยเท่าที่ปรากฏอยู่ปัจจุบันนี้ มีขนาดต่าง ๆ กัน สามารถจำแนกได้ ตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ซึ่งมีประชากร ๑,๕๐๐-๒,๕๐๐ คน ระดับตำบลขนาด ๖,๐๐๐-๑๐,๐๐๐ คน ระดับอำเภอ ๑๕,๐๐๐-๓๐,๐๐๐ คน และระดับเมืองตั้งแต่ ๕๕,๐๐๐ - ๕๐,๐๐๐ คนขึ้นไป^๒ เป็นที่ยอมรับว่า ชุมชนขนาดตำบล เป็นขนาดที่เหมาะสมที่สุดในการพัฒนา เนื่องจากสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ อยู่ในขนาดที่จัดให้มีได้ครบถ้วนอย่างประหยัด^๓ สามารถเป็นชุมชนสมบูรณ์ในตัวเองได้

ชุมชนที่สามารถพึ่งตัวเองได้นั้น นอกจากสภาพทางกายภาพแล้ว การปกครองก็มีส่วนทำให้ชุมชนสมบูรณ์แบบได้ การปกครองนั้นได้แก่ การปกครองในรูปแบบ "เทศบาล" นั่นคือ การบริหารราชการส่วนท้องถิ่น ที่ยึดหลักการปกครองตนเอง โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง โดย

^๑ สำนักผังเมืองกระทรวงมหาดไทย ได้เคยทำการวิจัยผังชุมชนบางแห่ง เช่น กระจุกมแบบพระประแดง ฯลฯ แต่วัตถุประสงค์ในการวิจัย เป็นไปเพื่อวางแผนแม่บทจึงไม่สามารถนำผลมาเป็นเกณฑ์มาตรฐานได้

^๒ การเคหะแห่งชาติ, กำหนดรายการมาตรฐานที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม หน้า ๒

^๓ การเคหะแห่งชาติ, กำหนดรายการมาตรฐานที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม หน้า ๓

เลือกตัวแทนเข้ามาบริหาร มีอิสระในการกำหนดนโยบายการบริหารด้วยเงินงบประมาณที่ได้จากระบบเศรษฐกิจของตนเอง พึ่งพาเงินงบประมาณแผ่นดินน้อยที่สุด^๑ การวิจัยครั้งนี้ จึงเลือกศึกษาเฉพาะโครงสร้างกายภาพของชุมชนระดับตำบลที่มีรูปการปกครองแบบเทศบาล

การดำเนินชีวิตประจำวันของมนุษย์ โดยทั่วไปนั้น จะมีลักษณะอยู่ในวงจร ๓ ประการ คือ การอยู่อาศัย การหาเลี้ยงชีพ และการรับบริการและพักผ่อน ซึ่งสามารถถ่ายทอดมาเป็นโครงสร้างทางพื้นที่ (spatial organization) คือ^๒

๑. ส่วนที่อยู่อาศัย อันได้แก่ เคหะสถานและบริเวณ อันเป็นเอกลักษณ์ครอบครองของส่วนบุคคล
๒. พื้นที่เกษตรกรรมและอุตสาหกรรม
๓. ส่วนบริการ ได้แก่
 - ก. ส่วนสถาบันและบริการสาธารณะ ได้แก่สถาบันทางราชการ บริการการศึกษา บริการทางวัฒนธรรม บริการอนามัย ความปลอดภัยและสาธารณูปโภค
 - ข. ส่วนพาณิชย์กรรม ได้แก่พื้นที่อันเป็นที่ตั้งของกิจกรรมทางธุรกิจ
 - ค. ส่วนที่โล่ง และสวนสาธารณะ

การศึกษาโครงสร้างทางกายภาพของชุมชนที่อยู่อาศัยในครั้งนี เป็นการศึกษารายละเอียดของส่วนสถาบันและบริการสาธารณะ ส่วนพาณิชย์กรรมและส่วนที่โล่งและสวนสาธารณะ โดยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษาดังนี้

๑. ศึกษาเชิงเปรียบเทียบลักษณะทางกายภาพของชุมชนระดับตำบล ในรูปของการใช้ที่ดิน

^๑ ราตรี อิศราพฤกษ์, "การปกครองท้องถิ่นรูปเทศบาล" ใน ที่ระลึกในโอกาสเปิดสถานธนาบาล เทศบาลเมืองปทุมธานี หน้า ๔-๑๒ กรุงเทพมหานคร : บริษัทารพิมพ์, ๒๕๒๒

^๒ Joseph De Chiara and Lee Koppelman, Urban Planning and Design Criteria 2nd ed. (New York : Van Nostrand Reinhold and Company, 1975) p.7

๒. ศึกษาโครงสร้างขององค์ประกอบชุมชนระดับตำบล ในลักษณะของ

- ก. ประเภท
- ข. จำนวน
- ค. ตำแหน่งที่ตั้ง

๓. ศึกษาเปรียบเทียบโครงสร้างขององค์ประกอบชุมชน เพื่อหาลักษณะที่เหมือนกันและแตกต่างกัน อันอาจเป็นผลสืบเนื่องมาจากหน้าที่เฉพาะทางการใช้สอยของชุมชน

๔. ศึกษาโครงสร้างองค์ประกอบชุมชนตามลำดับความต้องการของชุมชน

๕. ศึกษาองค์ประกอบชุมชนขั้นมูลฐานตามความจำเป็นของชุมชนระดับตำบล

๖. สร้างรูปจำลองของโครงสร้างองค์ประกอบชุมชนตามประเภทจำนวนและที่ตั้ง

๗. ศึกษาแนวทางในการออกแบบและวางผังชุมชนที่อยู่อาศัย ตลอดจนแนวทางในการกำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสุดขององค์ประกอบชุมชนระดับตำบล

๘. ศึกษาเชิงเปรียบเทียบ โครงสร้างทางกายภาพของชุมชนระดับตำบลกับชุมชนระดับ Neighborhood ในแนวความคิดของต่างประเทศ

๙. ศึกษาเชิงเปรียบเทียบโครงสร้างขององค์ประกอบชุมชนระดับตำบลกับข้อกำหนดมาตรฐานองค์ประกอบชุมชนของการเคหะแห่งชาติ

สมมติฐานของการวิจัย

การดำเนินชีวิตประจำวันนั้น มนุษย์จะกระทำกิจกรรมมากมาย ตั้งแต่กิจกรรมที่กระทำเพื่อสนองความจำเป็นเบื้องต้น เช่น การกินอยู่อาศัย การจับจ่ายใช้สอย ฯลฯ จนกระทั่งถึงกิจกรรมขั้นพิเศษที่กระทำนาน ๆ ครั้ง นอกเหนือความต้องการพื้นฐาน เช่น การประชุมสังสรรค์ การประกอบกิจกรรมการกุศล การประกอบพิธีตามประเพณีนิยม ฯลฯ เป็นต้น ในชุมชนที่มีความสมบูรณ์ในตัวเอง จะมีองค์ประกอบชุมชนที่เอื้ออำนวยให้กิจกรรมประเภทต่าง ๆ ทั้งหลายที่กล่าวมานี้เกิดขึ้น ในปริมาณและตำแหน่งที่พอเหมาะ ดังสมมติฐานต่อไปนี้

๑. ชุมชนที่อยู่อาศัยระดับตำบล จะมีองค์ประกอบชุมชนประเภทต่าง ๆ ในระดับขั้นมูลฐานที่สนองความจำเป็นเบื้องต้น ในอัตราส่วนที่เหมาะสมกับจำนวนประชากร ซึ่งองค์ประกอบขั้นมูลฐานนี้จะมีประเภทที่คล้ายคลึงกันในจำนวนที่ใกล้เคียงกัน ไม่ว่าชุมชนเหล่านั้นจะแตกต่างกันในหน้าที่ทางการใช้สอย (functional role) หรือไม่

๒. ชุมชนระดับตำบล นอกจากจะมีองค์ประกอบชุมชนระดับขั้นมูลฐานที่เหมือนกันแล้ว จะมีองค์ประกอบชุมชนประเภทพิเศษ ตามความจำเป็นของหน้าที่ทางการใช้สอยของชุมชน

๓. การจัดวางตำแหน่งขององค์ประกอบชุมชนจะถูกจัดวางด้วยระยะการเดินทางจากจุดศูนย์กลางชุมชน ตามลำดับความต้องการมากน้อยของการใช้สอย

๔. การจัดระบบโครงสร้างทางพื้นที่ของชุมชนที่อยู่อาศัยระดับตำบล ซึ่งปรากฏผลในรูปของการใช้ที่ดินนั้น เป็นผลสืบเนื่องมาจาก การจัดวางตำแหน่งที่เหมาะสมขององค์ประกอบชุมชนประเภทต่าง ๆ ในปริมาณตามความต้องการของชุมชน

การเลือกตัวอย่างชุมชนเพื่อการวิจัย

ชุมชนที่เลือกทำการศึกษา ได้คัดเลือกชุมชนขนาดตำบล ๓ แห่ง ซึ่งมีลักษณะทางกายภาพใกล้เคียงกัน โดยมีเกณฑ์การเลือกดังนี้ คือ

๑. เพื่อเปรียบเทียบกับมาตรฐาน กคช. การวิจัยจึงเลือกชุมชนที่มีประชากรอยู่ระหว่าง ๖,๐๐๐ ถึง ๑๐,๐๐๐ คน หรือ ๑,๒๐๐ ถึง ๑,๕๐๐ ครัวเรือน และมีพื้นฐานทางเศรษฐกิจของประชากรแบบเกษตรกรรม

๒. จากการสำรวจพบว่า โดยทั่วไปชุมชนขนาดตำบลมีพื้นที่ ๑ กม.^๒ จึงเลือกศึกษาชุมชนที่มีขนาด ๑-๒ กม.^๒

๓. มีที่ตั้งอยู่ห่างจากศูนย์กลางชุมชนในบริเวณชานกรุง เทพมหานคร ตามระยะการเดินทาง ๓๐ กิโลเมตร หรือใช้เวลาเดินทาง ๓๐ นาที ทั้งนี้เพื่อให้โอกาสที่จะได้รับอิทธิพลจากเมืองใหญ่ อยู่ในอัตราที่เท่า ๆ กัน

๔. ชุมชนมีลักษณะสมบูรณ์ในตัวเอง ซึ่งประกอบด้วยสาธารณูปโภคและสาธารณูปการของชุมชน และมีการปกครองระบบท้องถิ่นในรูปของเทศบาล อันเป็นลักษณะการปกครองที่ประชากรมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายของชุมชน

๕. ชุมชนมีอายุการตั้งถิ่นฐานพอสมควรคือไม่ต่ำกว่า ๒๐ ปี และมีวิวัฒนาการโดยธรรมชาติอย่างค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งปรากฏผลการเพิ่มของประชากรอยู่ในอัตราที่สม่ำเสมอ

ชุมชนที่เลือกเป็นตัวอย่างในการวิจัย ตามเกณฑ์การเลือกที่กำหนดไว้ คือ

๑. เทศบาลเมืองปทุมธานี จังหวัดปทุมธานี ซึ่งเป็นที่ตั้งของตัวจังหวัด มีหน้าที่ทางการใช้สอยพิเศษ คือ บริการประชากรในเขตเทศบาล และประชากรในระดับจังหวัดทั้งนี้เพื่อศึกษาองค์ประกอบชุมชนระดับพิเศษ ตามหน้าที่ทางการใช้สอยของชุมชน

๒. เทศบาลตำบลกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร บริการประชากรในระดับตำบล

๓. เทศบาลเมืองบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี บริการประชากรในระดับตำบลเช่นเดียวกัน

การดำเนินการวิจัย

การวิจัยได้แบ่งการดำเนินการออกเป็น ๕ ขั้นตอน ดังนี้

๑. การศึกษาเบื้องต้น โดยทำการศึกษาดังนี้

ก. ศึกษาแนวความคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากเอกสารต่าง ๆ เพื่อกำหนดเป็นแนวทางในการวิจัย และเป็นข้ออ้างอิง ในการเปรียบเทียบกับผลจากการวิจัย

ข. สัมภาษณ์ชุมชนระดับตำบลต่าง ๆ และทำการคัดเลือกชุมชนตัวอย่างที่จะทำการศึกษา ตามเกณฑ์การเลือก ที่ได้กำหนดไว้

ค. ศึกษาข้อมูลเบื้องต้น เกี่ยวกับข้อมูลทางสังคม-เศรษฐกิจ เช่นจำนวนประชากร อาชีพ และประวัติโดยย่อของชุมชน และศึกษาการตั้งถิ่นฐานและการพัฒนาการของชุมชน และจัดทำรายงานเปรียบเทียบข้อมูลของสภาพทางกายภาพทั่วไปของชุมชนทั้ง ๓ แห่ง

ง. ศึกษาผังชุมชนโดยทั่วไป เพื่อดูความหนาแน่น การจับกลุ่มขององค์ประกอบชุมชน และที่อยู่อาศัย ตลอดจนขอบเขตของชุมชนจากภาพถ่ายทางอากาศ

จ. ทำการสำรวจสนาม ถึงสภาพทางกายภาพของชุมชนทั้ง ๓ แห่ง โดยเน้นในเรื่องการจัดระบบโครงสร้างทางพื้นที่ (Spatial Organization) การกระจายตัวขององค์ประกอบ

ชุมชน กิจกรรมที่เกิดขึ้นและรูปแบบของการเดินทาง^๑ (movement pattern) ของประชากร ซึ่งปรากฏในเบื้องต้นนี้ว่า ชุมชนทั้ง ๓ แห่ง มีสภาพทางกายภาพดังกล่าวนี้ อยู่ในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน จึงได้เตรียมการสำรวจชั้นรายละเอียดต่อไป

ฉ. ทำการสำรวจเบื้องต้น โดยการสัมภาษณ์ เกี่ยวกับความพอใจในการใช้สอย องค์ประกอบชุมชน พบว่า องค์ประกอบชุมชนบางอย่างประชาชนได้ใช้บริการอย่างเต็มที่ เช่น องค์ประกอบด้านพาณิชยกรรมและบริการสาธารณะ ส่วนบางอย่างไม่ใช้บริการเลย จนกระทั่งต้องยกเลิกไป เช่น ห้องสมุด และโรงมหรสพของเทศบาลบางบัวทอง

ซ. วางแผนการวิจัยโดยละเอียดและทำการสำรวจสนาม

๒. การเตรียมแผนการวิจัยชั้นละเอียด

การเตรียมแผนเพื่อวิจัยสนามชั้นละเอียด ได้จัดทำแผนดังนี้

ก. ทำตารางจำแนกกิจกรรมทุกประเภทที่เกิดขึ้นในชุมชนทั้ง ๓ แห่ง โดยแบ่งเป็นกลุ่มตามหน้าที่การใช้สอยขององค์ประกอบชุมชน เช่น องค์ประกอบชุมชนด้านพาณิชยกรรม ด้านสถาบันและบริการสาธารณะ ที่ว่างสันทนาการ ฯลฯ และกำหนดรหัสของกลุ่มด้วยตัวเลข เพื่อให้การบันทึกทำได้โดยละเอียดและผิดพลาดน้อยที่สุด

ข. ทำผังการใช้ที่ดิน จากการสำรวจเบื้องต้น

ค. ทำผังชุมชนโดยละเอียด เพื่อลงตำแหน่งองค์ประกอบชุมชนตามประเภทและจำนวน

ที่เป็นจริง

๓. การรวบรวมข้อมูลในการวิจัยสนาม

การวิจัยสนามได้รวบรวมข้อมูลตามแผนที่เตรียมไว้คือ

ก. สำรวจและทำการแจกนับ ประเภทและจำนวนขององค์ประกอบชุมชนโดยบันทึก

^๑ หมายถึง ลักษณะการเดินทางจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ โดยมีความต้องการที่จะกระทำกิจกรรมใด กิจกรรมหนึ่งเป็นเป้าหมายในการเดินทาง

เป็นเลขรหัสลงในผังชุมชนที่ได้เตรียมไว้ตามข้อ ค. ใน ข้อ ๒ และบันทึกจำนวนลงในตาราง ข้อ ก. ในข้อ ๒

ข. ทำการวัดระยะทางของทุก ๆ หน่วยกิจกรรม โดยวัดจากจุดศูนย์กลางชุมชน เพื่อหาตำแหน่งที่ตั้งขององค์ประกอบชุมชนแต่ละประเภท

ค. ทำผังการใช้ที่ดิน โดยละเอียดตามประเภทจำนวนและตำแหน่งขององค์ประกอบชุมชนที่ได้จากการสำรวจ

๔. การวิเคราะห์ข้อมูล

ก. วิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ด้วยวิธีทางสถิติ และวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบผลที่ได้กับแนวความคิดและ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเอกสาร

ข. รวบรวมผลการวิเคราะห์ อภิปราย สร้างรูปจำลองโครงสร้างองค์ประกอบชุมชนระดับตำบล พร้อมทั้งสรุปและตั้งข้อเสนอแนะ

๕. จัดทำรายงานการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาโครงสร้างทางกายภาพ ขององค์ประกอบชุมชนนี้ เป็นการหาผลสรุป ในรูปของประเภท จำนวนและตำแหน่งที่ตั้ง เพื่อสร้างรูปจำลองนั้น การวิเคราะห์ข้อมูล จะใช้วิธีการทางสถิติคือ

๑. การหาอัตราส่วนของการใช้ที่ดินบนพื้นที่ภายในชุมชน ใช้วิธีการเปรียบเทียบอัตราส่วนร้อยละ

๒. การหาความสัมพันธ์ระหว่างประเภทและจำนวนทั้งหมดขององค์ประกอบชุมชนกับลักษณะของชุมชน ด้วยการหาค่า χ^2 ตามสูตร $\chi^2 = \frac{(O-E)^2}{E}$

๓. การหาจำนวนองค์ประกอบชุมชนระดับชั้นมูลฐาน ใช้วิธีการเปรียบเทียบอัตราส่วนต่อประชากร ๑,๐๐๐ คน

๔. การหาตำแหน่งขององค์ประกอบชุมชน ด้วยการหาระยะทางของแต่ละประเภท ใช้การวัดแนวโน้มเข้าสู่ส่วนกลาง ด้วยมัชฌิมเลขคณิต (\bar{X})

ข้อจำกัดของการวิจัย

เนื่องจากการวิจัยนี้ เป็นการศึกษาสภาพทางกายภาพของชุมชนระดับตำบลในลักษณะที่เป็นจริง องค์ประกอบชุมชนที่มีนั้น ได้สนองความต้องการของชุมชนอย่างเห็นได้ชัด แม้กระนั้นความคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง ก็อาจเกิดขึ้นได้กับองค์ประกอบชุมชนบางประเภท โดยเฉพาะประเภทพาณิชยกรรม ซึ่งอาจปรากฏในชุมชนเนื่องจากความสามารถส่วนบุคคลของผู้ประกอบการมากกว่าความต้องการที่แท้จริงของประชากรในชุมชนก็ได้ นอกจากนี้สภาพแวดล้อมของที่ตั้งชุมชนทั้ง ๓ แห่ง มิได้มีลักษณะที่เหมือนกันทุกประการ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านสังคมหรือทางกายภาพ เช่นที่ตั้งของชุมชนหนึ่ง อาจเอื้ออำนวยต่อการเกิดกิจกรรมพิเศษผิดไปจากอีกชุมชนหนึ่ง นอกจากนี้ การวิจัยได้จำกัดขอบเขตเพียงศึกษาปรากฏการณ์ที่เป็นอยู่ มิได้ทำการสอบถามโดยละเอียดถึงความพอใจของประชากรในการใช้บริการจากองค์ประกอบชุมชนที่มีอยู่ ตลอดจนสอบถามถึงสิ่งที่ต้องการ แต่ยังคงขาดอยู่ และประการสุดท้าย บริการสาธารณะที่รัฐจัดให้ เป็นการให้บริการแก่ชุมชนตามพระราชบัญญัติการอยู่อาศัย มาตรฐานของบริการบางอย่าง อาจไม่ถูกต้องตามความประสงค์ของประชากร เช่น ประชากรอาจต้องการห้องกีฬาในร่ม มากกว่าศาลาประชาคม เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ชุมชนทั้ง ๓ แห่ง ได้พัฒนามาเป็นเวลานานพอสมควร โครงสร้างของชุมชนมิได้เปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน หากอยู่ในลักษณะค่อย ๆ วิวัฒนาการ จึงพออนุมานได้ว่า องค์ประกอบชุมชนส่วนใหญ่ มีจำนวนเพียงพอ เป็นที่ยอมรับของชุมชน โดยยึดหลักความจริงที่ว่ากิจกรรมใดที่ยังขาดอยู่ แต่เป็นที่ต้องการของชุมชน กิจกรรมนั้นก็เกิดขึ้นในไม่ช้า และกิจกรรมใดที่เกินความจำเป็น กิจกรรมนั้นก็จะถูกยกเลิกไป

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

การพัฒนาชุมชนที่อยู่อาศัย เท่าที่ผ่านมาทั้งในภาครัฐบาลและภาคเอกชน จะสังเกตได้ว่าชุมชนที่มีองค์ประกอบชุมชน แม้จะมีจำนวนไม่มากนัก จะประสบความสำเร็จมากกว่าชุมชนที่มีแค่เคหะสถานเพียงอย่างเดียว ผู้ดำเนินโครงการตระหนักในความสำคัญประการนี้ดี จึงพยายามบรรจบริบริการที่คาดว่าจะเป็นที่ต้องการของผู้อยู่อาศัย เข้าไว้ในชุมชนเพื่อเป็นข้อจูงใจ แม้หน่วยงานของรัฐบาลเองยังได้กำหนดมาตรฐานขององค์ประกอบชุมชนไว้ แต่ยังไม่อาจยืนยันได้ว่าเป็นมาตรฐานที่สอดคล้องกับความเป็นจริงหรือไม่ การศึกษาโครงสร้างองค์ประกอบชุมชนนี้ จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เนื่องจากได้ค้นหา ประเภทขององค์ประกอบชุมชนที่บริการความต้องการของประชากรในระดับความจำเป็นขั้นมูลฐาน ในจำนวนที่พอเหมาะกับชุมชนขนาดตำบล และการจัดวางตำแหน่งในระยะทางที่เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย ตลอดจนลักษณะขององค์ประกอบชุมชนระดับพิเศษที่สอดคล้องกับหน้าที่ทางการใช้สอยของชุมชน นอกจากนั้นการวิจัยนี้ ยังเป็นการศึกษา โครงสร้างทางกายภาพของชุมชนในสภาพของสังคม-เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมแบบไทย ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทาง ในการออกแบบวางผัง และกำหนดการใช้ที่ดินในชุมชนที่อยู่อาศัย ให้สอดคล้องกับระบบการดำเนินชีวิตของผู้อาศัยได้เหมาะสมกว่า มาตรฐานองค์ประกอบชุมชนที่อาศัยแนวทางจากแนวความคิดและทฤษฎีของต่างประเทศ โดยที่ยังมิได้ประเมินผลของมาตรฐานตามข้อกำหนดนั้น ให้ประจักษ์ชัดถึงความ เป็นไปได้

อีกประการหนึ่ง โครงสร้างองค์ประกอบชุมชนจากการศึกษานี้ จะชี้ให้เห็นถึงความต้องการที่แท้จริงของประชากร ซึ่งสามารถนำไปเป็นข้อมูลเบื้องต้นของการวางรากฐานของมาตรฐานชุมชนและสิ่งแวดล้อมชุมชนที่อยู่อาศัยระดับตำบล ในประเด็นที่ประชากรจะได้รับบริการจากองค์ประกอบชุมชนที่เพียงพอ และบริการส่วนที่รัฐบาลจัดให้ จะได้ไม่เป็นบริการที่เกินจำเป็น

ประโยชน์ประการสุดท้าย งานวิจัยนี้ สามารถใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้น สำหรับผู้สนใจที่จะทำการศึกษาเพิ่มเติมในงานวิจัยลักษณะเดียวกันนี้